

İpek Yolunda Kültürel Etkileşim: Orta Asya'da Yuezhi Göç Dönemi*

KAZIM ABDULLAEV

Dr.
Kıdemli Araştırmacı, Öğretim Görevlisi
İstanbul Üniversitesi

Kazım Abdullaev, yüksek lisans derecesini 1975 yılında Gorki Üniversitesi'nden (Nizhni Novgorod) Rönesans Çalışmaları üzerine, doktora derecesini ise 1986 yılında SSCB Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'nden Klasik Arkeolojide Farklılıklar konusunda aldı. Araştırma alanları arasında Antik Dönemde Anadolu ve Helenistik ve Post-Helenistik Dönemlerin Orta Asya Arkeolojisi yer almaktadır. Yunan ikonografisinin Orta Asya'nın Doğu Medeniyetlerinde yayılması üzerine çalışmaları nedeniyle 2009'da Academie des Inscriptions et Belles-Lettres'den Seçkin Bilim İnsanı Ödülü almıştır. Şu anda İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü'nde Kıdemli Araştırmacı ve Öğretim Görevlisi, Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi (Paris) ve Antik Dünya Araştırmaları Enstitüsü'nde (New York) Ortak Üye, Uluslararası Akdeniz ve Doğu Araştırmaları Derneği'nde ise Yabancı Sorumlu Üyedir.

E-posta: kabdullaev@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-1840-6709>

Geliş Tarihi: 18.02.2022

Kabul Tarihi: 10.03.2022

Atıf: Abdullaev, K. (2022). İpek Yolunda kültürel etkileşim: Orta Asya'da Yuezhi göç dönemi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(4), 76-89.

*Çeviri: Onurcan Balcı

ÖZ

Bu makale, MÖ 2. yüzyıl – MS 2. yüzyıl dönemleri arasında göçebelik dönemindeki maddi kültür özelliklerini incelemiştir. Makalenin amacı, esas olarak Yuezhi kabilesinin İpek Yolu üzerindeki hareketinin rotasını arkeolojik katmanlarda bulunan eserler temelinde özetlemektir. Bu çağın en çarpıcı kalıntılarından biri de plaka zırhları kuşanmış savaşçı imgeleridir. Savaşçı ve atlı savaşçı tasvirleri farklı arkeolojik kaynak kategorilerinde yansıtılmıştır. Buluntuları mekânsal ve zamansal bir boyutta sabitlemek, Orta Asya’da göçebe döneminin kısmi bir tarihsel periyodizasyonunu açıklığa kavuşturmayı ve sunmayı mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçebelik, Halçayan, Sakarauklar, Tanlismaidates, Yuezhi

Giriş

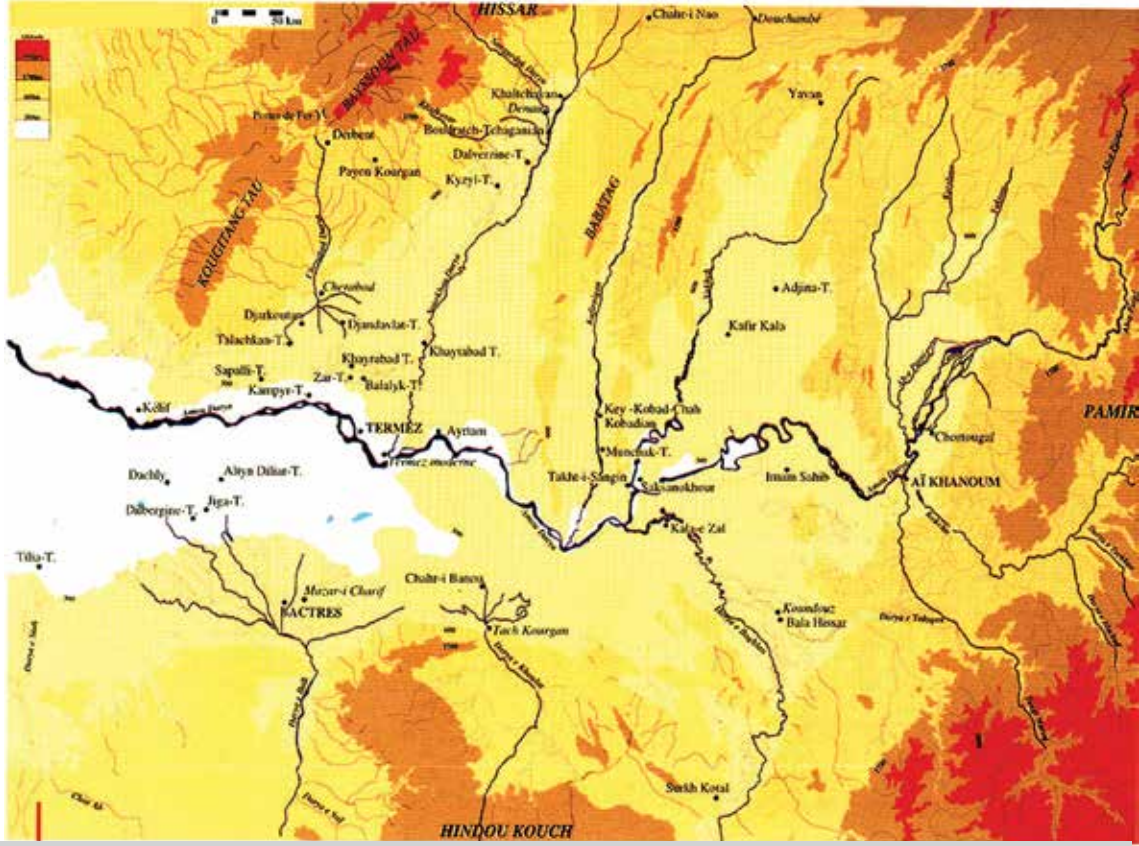
UZAK DOĞU TOPRAKLARINDA SON yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar, İpek Yolu güzergâhlarındaki faaliyetlerin yoğunluğu ve enerjisi hakkında daha fazla fikir verirken, Doğu’nun sanat ve zanaat eserlerinin Batı ülkelerine ne kadar nüfuz ettiğini de göstermektedir. Yorulmak bilmeyen tüccarlar, İpek Yolu’nda el sanatları, sanat eserleri ve toprak altı hazinelerini taşıyan kervanları uzak diyarlara götürdüler. Onlarla birlikte, belirli dini öğretileri ve teknik fikirleri destekleyen sanatçılar ve keşişler vardı. Bazı durumlarda, bu hareketin içerisinde, güçlü bir düşman tarafından harekete zorlanan, daha güvenli topraklar arayan farklı etnik gruplar vardı.

Birçok askeri seferin aynı güzergâhlar boyunca düzenlendiğini ve Han hanedanı imparatorunun emriyle Dayuan’ın (Fergana) “göksel atları” için düzenlenen askeri harekâtı Çin vakayinamesinden biliyoruz (Shiji, t.y.: Bölüm 123). Orta Çağ’ın başlarındaki Soğdya ticaret merkezleri hakkında çok şey yazıldı. Çinli arkeologların parlak keşifleri

kültürel etkileri ve etkileşimleri birçok yönüyle ortaya kondu.

O dönemin rengârenk ve edebi tarihi sahnelerine muhtemelen hiçbir zaman tam anlamıyla dokunamayacağız. Ve sadece o yollardan geçen nehirler, vadiler ve boğazlar uzak geçmişin sessiz tanıkları olarak kalacak. Bu rotalardaki her arkeolojik keşif bize eski kültürlerin ve medeniyetlerin bir yankısını getiriyor. Araştırmacılar her keşifte, bilgilerimizi antik çağa bağlayan ipliği tekrar dokumaya ve şu soruları yanıtlamaya çalışıyorlar: Bu insanlar nereden geldi? Kime tapıyorlardı? Hangi dili konuşuyorlardı? Kendi kültürlerini dünyanın diğer kısımlarına taşıyan insanlarla ilgili biz ancak kendi çözümlemelerimizi yapabiliriz. Yazılı tarih, özellikle Çin yazılı kaynakları, bize Xiongnu (Şiyongnu), Yuezhi (Yügeci) ve Wusun’un göçebe kabilelerinin dalgalar halindeki yoğun hareketleri hakkında bilgi verir. Yaşamsal alan mücadelesinde kaybeden göçebe kabileler, doğanın merhametinde, arayışlarına devam etmek zorunda kaldılar.

Bu makalenin kronolojik çerçevesini oluşturan

Kaynak: Abdullaev, 2017.

MÖ 2. yüzyılın sonları ile MS 1. yüzyıl arasındaki dönem, Çin ve Batı yazılı kaynaklarına pek yansımamaktadır. Bununla birlikte, her arkeolojik mevsimde çoğalan nispeten zengin bir malzeme çeşitliliğine sahibiz. Aslında her türlü bilgi, Büyük İpek Yolu güzergâhlarında yaşayan halkların yoğun kültürel temaslarını göstermektedir (Şekil 1). Yani çeşitli kavimlerin göçlerini ve birbirini ardına yer değiştirmelerini bu dönemle ilişkilendiriyoruz. Mecazi anlamda konuşursak, fatihler Orta Asya'dan geçerken neredeyse birbirlerinin ayaklarına basacaklarmış.

Çin'in batı sınırlarında meydana gelen en önemli olaylardan biri, Xiongnu ve Yuezhi kabilelerinin çatışmasıydı. Bu çarpışmanın

sonucu, Yuezhi kabilesinin (Da Yuezhi) Orta Asya'nın batısına göç etmesi oldu. Ne var ki, bu kavimlerin rotalarını tam olarak bilemiyoruz. Rotalar genellikle beklenmedik şekilde gelişir, ancak en olası ihtimal, ilerlemesi kolay ve güvenli güzergâhlar olmaları itibarıyla iyi bilinen ticaret yollarıdır.

Göçmenlerin maddi kültürü hakkında bilgi almak için ağırlıklı olarak kurgan mezarlarından yararlanıyoruz (Şekil 2). Eserlerin ve konumlarının ayrıntılı bir incelemesi, kurganın gelişim düzeyini değerlendirmeyi ve daha da önemlisi, yolculuklarının yaklaşık rotasını izlemeyi mümkün kılıyor. Malzeme buluntularının en aydınlatıcı kategorisi silahlar, giysiler ve aksesuarlar, sanat

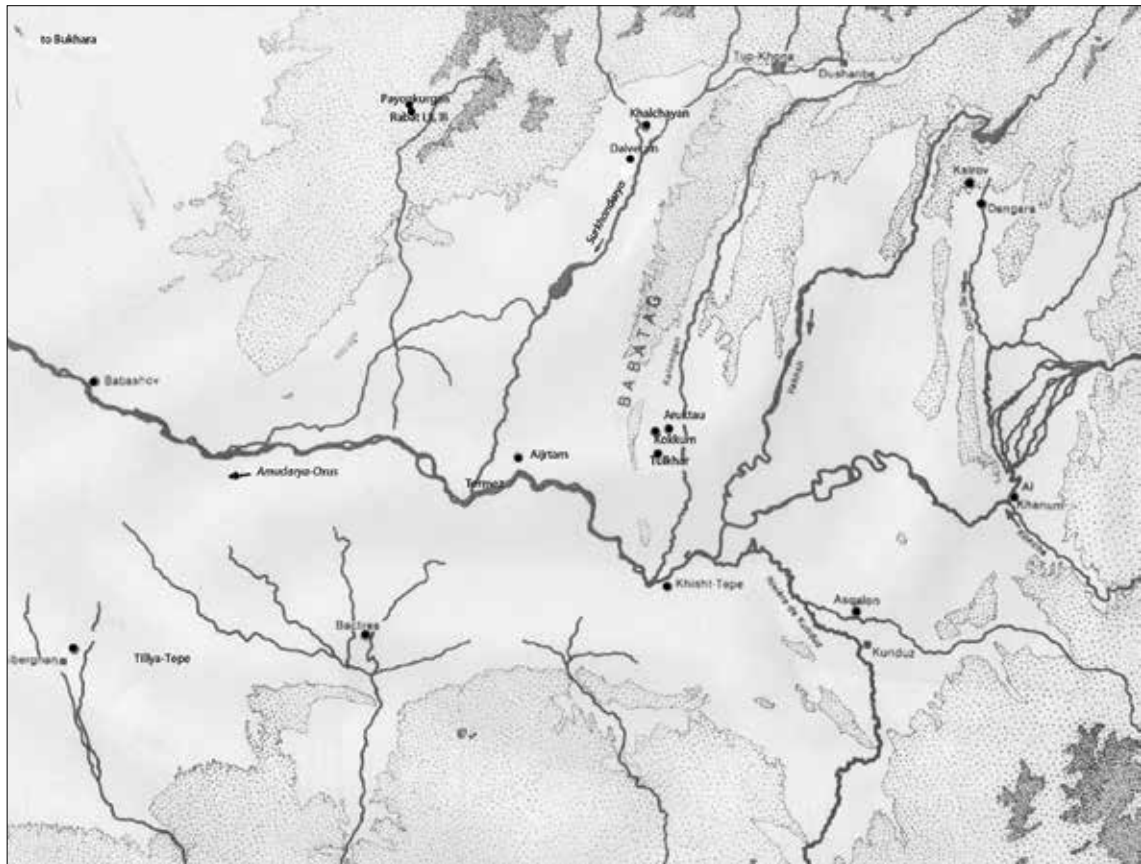
eserleri ve günlük yaşamda kullanılan eşyalardır. Bu eserlerden bazıları yapıldıkları malzemelerin kırılğanlığı ve hassasiyeti nedeniyle her zaman iyi korunmamıştır. Örneğin, giysilerin günümüze ulaşabilmesi, yalnızca Xinjiang'ın kuru kumları veya Altay'ın donmuş toprakları gibi koşullarda mümkün olabilir. Eserlerin günümüze ulaşması, toprağın ve mikro iklimin benzersiz özelliklerine bağlıdır. Hemen her yerde bulunabilen buluntular arasında seramik ve metal aletlerin olması da bununla ilgilidir. Bazı nesneler oldukça karakteristik olmalarına rağmen farklı yerlerde ortaya çıkabilmektedir. Üretildikleri ve ulaştığı yerlerin belirlenmesi, sahipleriyle birlikte ticari

veya askeri amaçla nasıl hareket ettiklerinin belirteçleri olarak işlev görebilir.

Özellikle Antik çağ halklarının maddi ve manevi kültürünün birçok yönünü ortaya koyan sanat eserleri değerlidir. Arkeolojik katmanlarda bulunan bu eserler, tarihi kaynak olarak olağanüstü değer taşır.

Bu makale, Uzak Doğu menşeli bazı eserleri göstermeyi amaçlamaktadır. Gösterilecek eserler Soğdya ve Baktriya yerleşimlerinin arkeolojik katmanında bulundular ve Büyük İpek Yolu üzerindeki farklı etnik kökenlerin yerleri hakkında bilgi veriyorlar. Özellikle bazı bulgular, önceki dönemlere göre daha az rastlanır niteliktedir.

Şekil 2. Göç dönemi Nekropol haritası (kurganlar)

Kaynak: Abdullaev, 1995.

Bütün bunlar, göç döneminde, özellikle büyük Yuezhi göç dalgasıyla, bazı kültürel olguların Orta Asya'ya nüfuz ettiğinin kanıtları olarak değerlendirilebilir.

Bir Anlatı Kaynağı Olarak Figüratif Sanat

İpek Yolu üzerindeki halkların kültürel ve etnik kimliklerini incelemek için en uygun kaynaklardan biri, taşınamayan güzel sanat kalıntılarıdır. Bu eserlerin bulundukları coğrafyalara kök salmış olmaları, onlara kaynak olarak istisnai bir değer verir. Bu kategori, duvar resimleri, duvar kabartmaları ve heykeller gibi

Şekil 3. "Heraios Prensi" tasviri

Kaynak: Abdullaev, 2005.

birçok eseri kapsar. Bu tarz eserler, anıtların hem sanatsal özelliklerini hem de üslubunu ortaya koyan ve çok sayıda faydalı bilgi ve anlatı karakteri sağlayan özel bir kaynak türüdür. Aşağıdaki örnekler bu tezi doğrulamaktadır.

1960'ların başında, Halçayan'da keşfedilen kil heykeli, Orta Asya ordusu ve antik dünyadaki önemi hakkında bir takım soruları gündeme getirdi. Baktriya'da ilk kez ordu, hafif silahlı süvariler ve katafrakt denilen ağır silahlı askerler şeklinde savaşçı-göçebelerin parlak ve etkileyici görüntüsü olarak resmedildi.

Lüks kamaraların duvarlarını süsleyen Halçayan kabartmalarının yorumlanması konusu daha önceki çalışmalarda ele alınmıştır (Bernard, 1987; Abdullaev, 1992; Abdullaev, 1995a; Abdullaev, 1995b; Bernard ve Abdullaev, 1997; Abdullaev 2005; Abdullaev 2007). Burada kısaca hatırlatmak isterim ki, taht kompozisyonlarına ek olarak G. A. Pugachenkova'nın Halçayan kabartmaları üzerindeki çalışmalarında "askerlerin muzaffer yürüyüşü" resmi de vardı. Bu konu yeniden gözden geçirilmiş ve yeni bir şekilde yorumlanmıştır. Kompozisyon aslında sadece iki savaşan savaşçı grubunu değil, fiziksel tip ve niteliklere göre farklı etnik grupların temsilcilerini de içeren bir savaş sahnesini sergiliyor. Atlı okçuları tasvir eden heykellerin parçalarında temsil edilen hafif süvari, düşmana saldırı ve ani geri çekilmelerde daha hızlı tempodur. [6] Bazı Moğol karışımı antropolojik bir tip bu grubun üyeleri için karakteristiktir. Heraios'un madeni paraları analojisine dayanan bu karakterlerden biri, G. A. Pugachenkova tarafından "Heraios'un Prensi" olarak adlandırılır. (Şekil 3).

İkinci savaşçı grubu, fiziksel görünümü daha çok Kafkasyalıları andıran zırhlı süvarilerdir. Bu savaşçı grubunda göze en çok çarpan özellik, boynu koruyan ve çana benzeyen yaka zırhlarıdır

(Şekil 4). Bu görüntü, biraz İspanyol soylularını (Hidalgo) andırır. Eğer biraz gerçeklikten koparak bakarsanız, bu figürde Cervantes'in romanındaki kahramanın uzun yüzünü ve kederini görebilirsiniz. Aslında Avrupa'nın bu şövalyeleri hakkında çok sayıda yazılı kaynağımız olsa da, klasik yazarların parçaları (Strabo, Pompeius, Trogus) dışında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Peki, Orta Asya topraklarında bulunan Halçayan ve diğer arkeolojik sit alanlarında iz bırakan bu zırhlı şövalyeler kimlerdir?

Daha önceki çalışmalarımda, mağlup edilen ağır silahlı askerleri göçebe kabile Sakarauklar, hafif silahlı süvarileri ise Yuezhilar olarak tanımlamıştım (Bernard 1987; Abdullaev 1995a; Abdullaev, 1995b; Abdullayev, 1997; Abdullaev, 2005; Abdullaev, 2007).

Orta Asya bölgelerindeki buluntular, eski zamanlarda bölgedeki askeri hareket ve ilişkilerin yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Grek-Baktriya devletinin çevredeki göçebe kabilelerle olan temasları, aynı göçebe kabilelerin saldırıları sonucundaki çöküşünden önce genellikle saldırgandı.

Uzak Asya'da eski bir Yunan kenti olan Ai Khanum'un keşfi (Bernard, 1980: 452) ve oradaki cephaneliğin incelenmesi, Helenistik dönemdeki askeri ilişkiler hakkında en aydınlatıcı keşiflerden biridir. [7] Cephanelikte bulunan zırhlar, Grek-Baktriya ordusunda bir savaş birimi olarak katafraktların varlığını gösteriyor. Ai Khanum'da bulunan zırhların MÖ 150'ye dayandığı kabul edilmektedir. Bu tarihlendirme oldukça güvenilir kanıtlara dayanmaktadır. Bahsi geçen dönem ise (MÖ 145), Ai Khanum (Ay Hanım)'un göçebeler tarafından istila edildiği dönem olarak kabul edilir (Bernard, 1980: 456).

Baktriya'daki en eski katafrakt kanıtlarından

Şekil 4. Kask ve yüksek yakalı bir savaşçı büstü

Kaynak: Abdullaev, 1995.

biri Ai Khanum arkeolojik sitinde bulunsa da, bu tür silahların kökeni hala değerlendirmeye açıktır. Benim fikrime göre, katafraktların profesyonel ordular arasında oluşmuş olması ve farklı etnik toplulukların askeri kültür alışverişleriyle bu fikri gerçekleştirebilecekleri bir gerçektir. Buna göre benim varsayımım katafraktların Doğu veya Orta Asya'dan geldiği yönündedir.

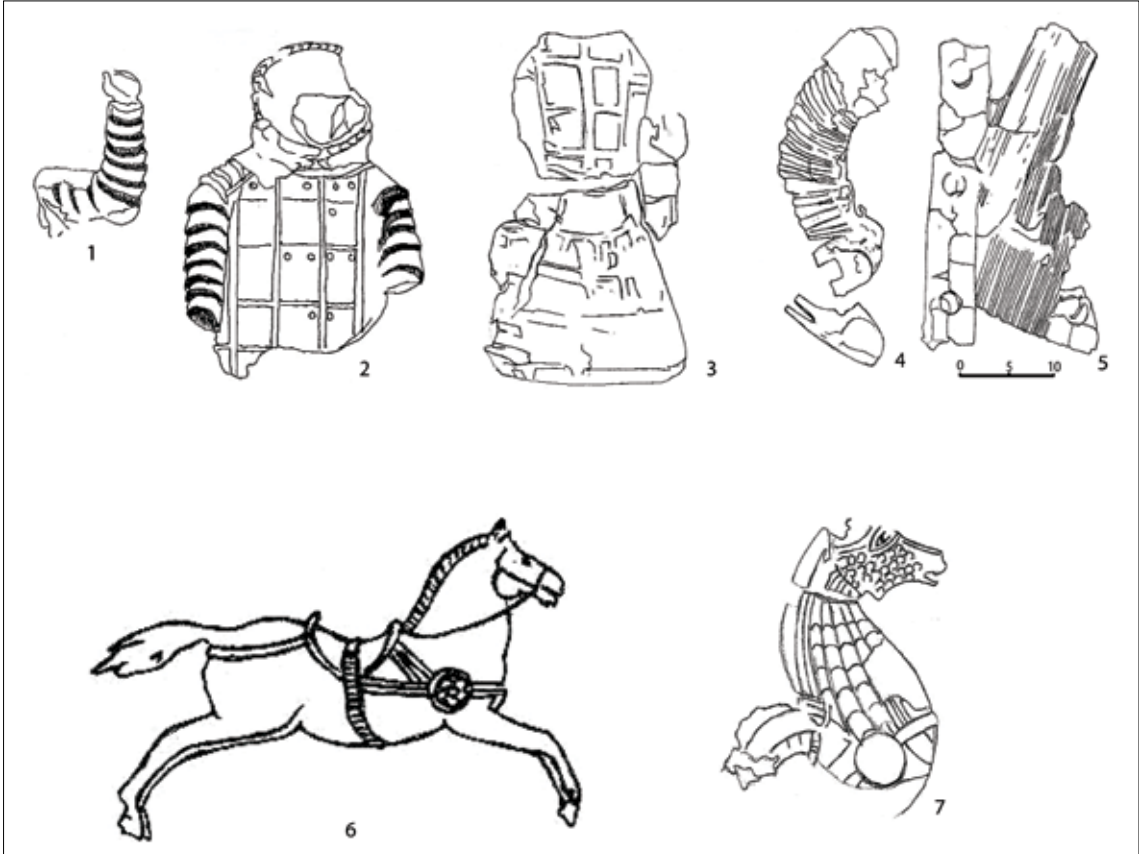
Katafraktların ortaya çıkışı, antik dünyanın askeri olaylarının yörüngesinde yer alan çeşitli milletlerin askeri örgütlenmeleri ve askeri teçhizatının etkileşiminin bir sonucu olarak görülebilir. Ai Khanum'da bulunan kol zırhları ile

Halçayan'da tasvir edilen kol zırhları, bu etkileşim hakkında bazı ipuçları verir. (Pugachenkova 1971, Şek. 61). Bu iki arkeolojik alanın Baktriya'da yer aldığı belirtilmelidir. Khalchayan, MÖ 2. sonlarında (Yuezhi göç dönemi) Surkandarya vahasının ortasında kuzey Baktriya'da, Ai Khanum ise MÖ 145'te Kokcha ve Amudarya (Oxus) nehrinin birleştiği yerde bulunuyordu. Kol zırhları, bacak koruyucusuna benzer şekilde birbirine takılan eşmerkezli metal plakalardan oluşur (Şekil 5. Levha II, 4). Ayrıca, Halçayan kabartmalarında, deri veya metal dikdörtgen parçalarla korunan bir göğüs zırhına dikkat çekilir. Zırh, muhtemelen yıldız için hardal

sarısı rengine boyanmıştır. Kayışın alt kısmında üç sıra daha büyük plakalar yerleştirilmiştir (Levha II, 3). Böylece, savaşçının gövdesinin ayrı olarak sabitlenmiş bir kaplama ile korunduğunu söyleyebiliriz. Her iki bölgedeki zırh tasvirinde, kol zırhlarının ayrı olarak sabitlendiği ve özel bir halka veya bağcıkla tutturulduğu görülebilir. Omuz koruyucusu, zırhın şeklini gösteren en iyi korunmuş ipucu olarak değerlendirilebilir (Şekil 5. Levha II, 2). En dikkat çekici detaylardan biri ise çan şeklindeki yüksek yaka zırhıdır (Şekil 4).

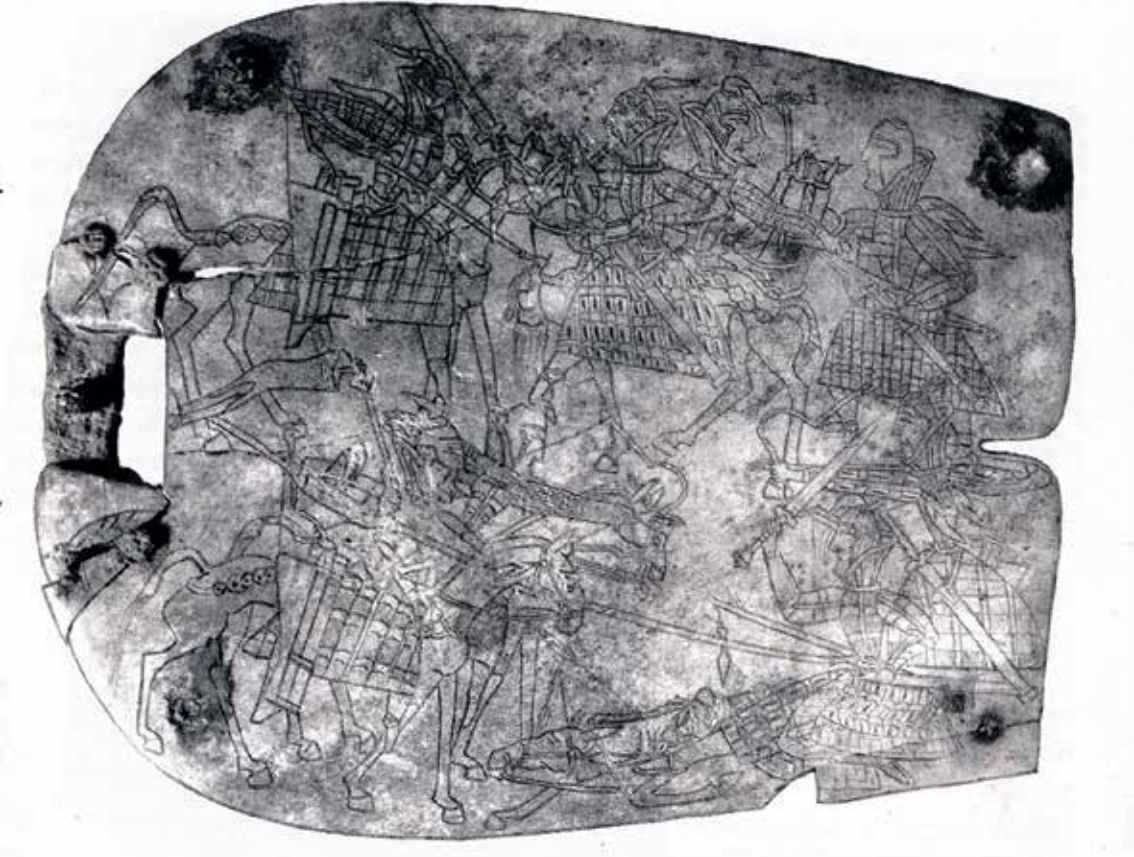
Soğd bölgesinde ve Baktriya'nın komşu kuzey bölgesinde yapılan keşifler, boyun zırhının varlığını ve yaygın kullanımını doğrulamaktadır.

Şekil 5- Levha II- Halçayan'da bulunmuş zırh parçaları

Kaynak: Abdullaev, 1995.

Şekil 6. Oymalı kemik plakası

Kaynak: Abdullaev, 2007.

Keşifler aynı zamanda, vücudun anatomik olarak en savunmasız bölgelerinden birini korumak için kullanılan Baktriya zırhının bu bölümünün Orta Asya zırhlarına özgü olduğunu gösteriyor. Bu çıkarım Orlat mezarlığında (Semerkant bölgesi) kemik plakaların üzerine oyulmuş savaş tasvirlerinin keşifleriyle desteklenmiştir (Pugachenkova, 1989: 122-154, şek.70, 71; Pugachenkova, 1987: 56-65; Abdullaev, 1995b: 151-161; İlyasov, Rusanov, 1997/1998: 107-159). Bu tasvirlerin üzerinde yapılan gözlemler, plaka zırhlarının bazı tasarım özelliklerini netleştirmemiz için bir altyapı sağlar. Tasvir

edilen zırhların dikkate değer bazı özellikleri, plakalarla kaplı üst gövdesi, yüksek zırhlı yakası, sıkıca daraltılmış beli ve atın gövdesinin bir kısmını korumayı sağlayan dizlerin altına kadar inen fazlasıyla geniş etek ucudur (Şekil 6). Zırhta en savunmasız noktalar farklı parçaların bağlantı noktalarıdır. Süvarilerden birinin rakibini tam olarak bu noktaların birinden yaralamasının nedeni de bu olabilir.

Bir başka tutturma türü olan perçinler, plakanın ortasında noktalar olarak gösterilmiştir. Plakaları desenlerine ve konumlarına göre değerlendirirsek, zırhlı ceket ve kol zırhlarının

Şekil 7. Saka sikkelerinde zırhlı bir süvari tasviri

Kaynak: Abdullaev, 1995.

özel malzemeler (menteşeler, kancalar) ile bağlanabilen ayrı parçalar olduğunu söyleyebiliriz. Bu kancalardan biri Orlat mezarlığında 1 nolu gömüde bulunmuştur ve ucunda sabitlemek için bir açıklık bulunan uzun dilli demir bir toka taşır (Pugachenkova, 1989).

Halçayan buluntuları arasında tamamen orijinal bir miğfer türü vardır. Halçayan heykelinde iki suret ile temsil edilmiştir: biri geniş yüzlü sakallı yaşlı bir savaşçı, diğeri ise hafifçe uzun yüzlü ve sakallı bir savaşçıdır. Boyun zırhlı ve miğfer bu heykel üzerinde daha iyi korunmuştur (Res. 13). Miğfer geniş bir tabana sahip bir başlık ve kafaya sıkıca oturan küçük bir siperlikten oluşur. Savaşçı, kafasına taktığı miğferin altına büyük olasılıkla yün bir başlık giyiyordu. Bir kaplama kulakları kapatır, savaş sırasında darbelerin yarattığı şoku soğururdu. Bu tür miğferler, yakın zamana kadar, güzel sanatların anıtlarında kayda geçmedi. Diğer yandan, bunların göçebe teçhizat kültürüne ait oldukları yadsınamaz.

Madeni Para Bulgularındaki Zırh Görüntüleri

Madeni paralar üzerindeki görseller bu konudaki önemli kaynak kategorilerinden biridir. Resmi sanatın bir türü olarak, genellikle bir hükümdarın portresini içeren madeni paralar, şahsiyetlerin kıyafet ve görünüşleri hakkında çok yararlı detaylar içerir.

Erken Saka madeni paralarında ağır silahlı süvari resimleri yer alıyordu. Bunlar Vanones, Azes ve Azilises sikkeleriydi (Şekil 7) ve bazı Vanones sikkelerinde at zırhlı olarak tasvir edilmişti. Atın vücut yüzeyindeki çıkıntılar, koruyucu giysinin sadece süvari için değil, aynı zamanda at için de olduğunu düşündürür. Bu sikkelerdeki görüntüleri katafraktın bir temsili olarak değerlendirebiliriz (Mitchiner, 1975a: type 681, 744-751, 769).

Belh'in kuzeybatısında bulunan sikkelerin ikonografik analizi, miğfer tasarımı hakkında ilginç bilgiler sağlar. Bu sikkeler üzerindeki tasvirler, sadece miğfer ve boyun zırhları hakkında değil, aynı zamanda şahsiyetlerin fiziksel görünüşleri hakkında da bilgiler vermektedir. Sikkelerin ön yüzünde temsil edildiği üzere, soyluların ve hatta kraliyet savaşçıların bu tür zırhlar kullandığı görülüyor. Bu gümüş paralar, Attika standardına yakın (4 grama yakın) ağırlıktadır. Sağdaki profilde yaşlı ve Kafkas tipi bir kişi tasvir edilmiştir (Şekil 8). Kama şeklinde

Şekil 8. Gümüş madeni para üzerinde Tanlismaidates tasviri

Kaynak: Abdullaev 2012.

sakalı, bıyığı, çıkıntılı düz burnu, geniş gözleri ve uzun kaşları vardır. Bir bütün olarak görünüşü, Halçayan'da rastlanılan tasvirlerden birini hatırlatıyor. Miğferin başlığı incilerle bezenmiş, yanında hilal şeklinde dikey bir çubuk üzerinde duran bir sembol vardır. Ortasında muhtemelen perçinlenerek gelen yatay plakalar gösterilmiştir. Yaka üst kısmındaki küçük uzantılar Orlat mezarında görülen şövalyelerin yakalarını andırır. Miğferin tepesinde ise tüyler vardır.

Sikkelerin ön yüzlerinde Yunan harfleriyle kazınmış bir isim bulunmaktadır. Hükümdarın adı olan TANAICMIAΔATHC madeni paraların üzerine dairesel olarak oyulmuştur. İsim İran kökenlidir ve iki ayrı kelimenin bileşik bir yapıya bürünmesiyle oluşmuştur: MIAΔATHC “Mah (İran panteonunda Ay-Tanrı) tarafından verilen” anlamına gelir. TAN “vücut” anlamına gelir ve AIS muhtemelen kale, tapınak anlamına gelir. Bu durumda bütünüün adı “(Tanrı) Mah tarafından verilen güçlü beden (kale gibi beden)” şeklinde tercüme edilebilir. Ancak, bu tanımın varsayımsal olduğunu ve özel bir filolojik analiz gerektirdiğini belirtmek gerekir.

Mitchiner'in bu madeni paralarla ilgili tarihsel yorumu yeterince tutarlıdır. Onları Sakarauk kabilesinin krallarından Tanlismaidades'in darphanesiyle ilişkilendirir. Kronolojik olarak, Part kralı I. Orodes'in saltanatı ile aynı dönemi işaret eder (yaklaşık MÖ 89-77). Bu, Tanlismaidades sikkelerinin yerel ihraç (İskenderiye Areia-Herat) olabileceğini ve Orodes'in egemenliği altında basılmış olabileceğini ima eder (Mitchiner, 1975b: 407).

Böylece, zırhlı şövalye tasvirleri ile madeni paraları analiz ederek, şövalyelerin (katafraktlar) İpek Yolu üzerinde Hindistan alt kıtasına yöneldiği yolda bir nokta daha belirledik. Ancak

Şekil 9. Kask ve yüksek yakalı bir savaşçının tasvir edildiği duvar resmi parçası

Kaynak: Abdullaev, 1995.

Tanlismaidades'in sikkelerinin üzerinde sadece büstün gösterildiğini düşünürsek, bize atlı bir savaşçıyı gösterdiğini söyleyebilir miyiz? Her halükarda, Halçayan heykellerinin karakterleriyle ve Orlat plakalarındaki tasvirlerle pek çok ortak nokta gördüğümüz göz önüne alındığında; Evet. Bu tür görüntülere, yüksek zırhlı yakaya sahip miğferli bir savaşçının tasvirini taşıyan Dalverzintepa'nın duvar resmindeki parçalarını ekleyebiliriz (Şekil 9) (Belyaeva, 1978: 33-47; Abdullaev, 1995a: 154-155). Bu parçalar, ağır silahlı bir süvarinin benzer bir görüntüsünü tasvir ediyor.

Savaş Sahnesi Tasvirleri

Antik çağda, göçebe çevrede yaşanan savaşlar konusunda iyi bilinen bir eserden bahsetmek mantıklı olacaktır. Bu, birkaç kez yayınlanan ve ağır zırhlı süvarilerle bir kompozisyonu temsil eden, Büyük Peter'in Sibiry'a koleksiyonundan altın bir levhadır (Şekil 10) (Artamonov, 1973: 154, Fig. 192 a, b, c, d; Rudenko, 1960: 298, 153; Rudenko, 1962: Şek. 29, pl. XXII, 18). Rudenko, olayı, kavgadan sonra ölen iki yoldaşının veya liderinin cesetleriyle birlikte beş süvarinin geri dönüşü olarak yorumluyor. Önde, eyerinde katledilmiş bir savaşçı cesedinin kafasının asılı olduğu bir süvari var. Süvarilerden biri elinde kılıç tutmaktadır. Diğer bir süvari ise atın dizginlerini ve ölü yoldaşın cesedini tutmaktadır. Katile, biri savaş baltası, diğerleri ise yay tutan iki süvariyle

sona ermektedir. Binicilerin başlarında Altay'daki üçüncü höyükte bulunan tipte miğferler vardır. Atlarda üzengi yoktur, ancak atların eğgerlerini ve yelelerinin kırılmış olduğunu görebiliriz.

Halçayan ve Orlat'ta bulunan tasvirlerle pek çok ortak yönü olan süvari zırhı üzerinde fazla detaya girmeden, olay örgüsünün anlamı üzerinde durulmalıdır. Yapısal olarak, sahne üç parçaya ayrılabilir. İlk olarak, sol parçada, dörtlüye koşan bir ata paralel olarak ölü savaşçıyı kaldıran bir süvari görürüz. Orta parça ise, düşmanın arkasından ölümcül bir darbe vurmuş süvari ile birlikte üç atlı savaşçıdan oluşur. Saplanan mızrağın atının göğsünden çıktığını görebiliriz. Uzatılmış yaprak şeklinde geniş mızrak ucu, fiziksel gerçekliğe uymayan bir açıyla gösterilmiştir. Yine de, bu görüntü makuldür, çünkü mızrak "doğru yönde" ilerleseydi, mızrak atın kafasının arkasında

Şekil 10. Altın plaka üzerine kazınmış bir savaş sahnesi kompozisyonu

Kaynak: Ermitaj Müzesi, t.y.

kalacak şekilde ilerlerdi ve görüntü anlaşılma-
z hale gelirdi. Başka bir savaşçı, neredeyse ölmek
üzere olan ikincisinin eğimli duruşuna tanıklık
etmektedir. Son iki atlı da savaş pozisyonunda
gösterilmektedir. Yay gererek gösterilen süvari,
seyirciye en yakın olanıdır (eserde sağ tarafta
sonuncu). Onun yanında, elinde savaş baltası olan
başka bir atlı var.

Büyük olasılıkla, bu sahneler destansı özelliklere sahiptir ve Orta Asya halklarının tarihinde önemli bir olayı sunuyor olabilir.

Yukarıdaki gözlemler, tasvir edilen genel
mahiyeti netleştirir ve onu “seferden dönen
savaşçıların sahnesi” olarak değil, bir grup
süvarinin diğerleri tarafından saldırıya uğradığı
bir sahne olarak yorumlar. Karakterlerin
görünümlerinin benzerliği, onların akraba
kabilelerden olduğu şeklinde yorumlanabilir. Savaş
sahnesi tasvirlerinde, tarafların sadece kuşanılmış
silahlar açısından değil, aynı zamanda görünüş
olarak da birbirinden farklı olduğu Halçayan’daki
heykel bulgulara daha önce gördüğümüz saldırı
sahnelerini hatırlatmaktadır. Savaş teçhizatlı
süvarilere gelince, Orlat’taki kemik plaka
üzerindeki sahneler, Sibiry koleksiyonundaki
altın plakaların üzerindeki sahneleri andırır.

Büyük olasılıkla, bu sahneler destansı özelliklere
sahiptir ve Orta Asya halklarının tarihinde önemli
bir olayı sunuyor olabilir. Elimizde, Da Yuezhi’nin
beş Yabgu (prenslik) konfederasyonu olan
Sakarauklar ve Tochari’nin (Pompeius Trogus,
XLII) karşı karşıya gelmesi de dahil olmak üzere,
kabilelerin iç savaşlarını, Kujula Kadphises’in
liderliğini, Wusun ve Yuezhi askeri temaslarını
ve Xiongnu ve Yuezhi arasındaki savaşları

anlatan yazılı kaynaklarda yer alan birkaç tarihi
bölüm vardır. Bütün bu tarihi olaylar güzel sanat
eserlerinde tasvir edilebilmektedir. Bütün bu
halklar Çin ve Batı kaynaklarına göre benzer bir
yaşam tarzına sahiptir (Abdullaev, 2005: 27-30;
Abdullaev, 2007; Abdullaev, 2007: 73-98).

Bu iyi bilinen antik sanat eserlerine,
Moğolistan’daki Novosibirsk’ten Rus arkeologların
dikkat çekici bir halı bulgusunu ekleyebiliriz
(Polosmak, 2010). Halı kumaş kalıntılarının
üzerinde, cesetlerin olduğu bir savaş sahnesi tasvir
edilmiştir ve bazı savaşçılar zırh şeklindeki plaka
içinde gösterilmektedir. Şahsiyetlerin fiziksel
görünümleri Halçayan savaşçılarına çok benzerdir.

Yukarıda incelediğimiz zırhlı savaşçı
görüntüsünün bazı popüler kil heykellere
yansıdığına dikkat edilmelidir. Burada Güney
Özbekistan’daki Kampir Tepe sahasının Grek-
Baktriya sonrası dönem katmanlarından gelen
sadece bir örnek verdim. Kampir Tepe arkeolojik
kompleksindeki Yunan tasvirleri arasında
göçebe görünümlü bazı kil heykel örnekleri
bulunmaktadır. Özellikle omphalos şeklinde bir
tahtta oturan sakallı bir figür dikkat çekicidir
(Abdullaev, 2007: 90, Şek, 10).

Strabon’a göre, erkeklerin ana işinin askerlik
olduğu göçebe dünyada, ya paralı bir güç olarak
hareket eden ya da yakındaki kasaba ve köyleri
yağmalamak ya da haraç almak için yağmalayan
bir profesyonel savaşçı şövalyeler katmanı vardır.
Örneğin, yine Strabon’a göre, Sakalar, “Kimmerler
gibi baskınlar yapan” benzer bir yaşam tarzına
sahiptiler. Bu akınlardan birinde Baktriya’yı ve
Ermenistan’ın bir kısmını ele geçirerek Sakasene
adını geride bıraktılar (Strabo, XI, VIII, 3-4).
Metal zırhlı şövalyenin görüntüsü, Vanones, Azes,
Azileses ve daha sonra Hindistan’a gelen Orta Asya
kökenli diğer kralların sikkelerinde gösterilmiştir
(Mitchiner, 1976: 100).

Sonuç

Ağırlıklı olarak arkeolojik katmanlardan seçilmiş görüntülerin bu sınırlı araştırmasının sonunda, İpek Yolu'nun Orta Asya bölgesindeki göçebe şövalyeler hakkında bazı fikirlere sahip olunabilir. Bizim için başlangıç noktası, Orlat mezarı da dahil olmak üzere, şövalyelerin net tasvirlerini kemik plakalar üzerine oyulmuş olarak gösteren Soğdyan kompleksidir. Orlat mezarlarının yanı sıra, Soğdya bölgesi, erken dönem Soğdya sikkeleri de dahil olmak üzere profesyonel savaşçı tasvirlerini gösteren başka anıtlara da sahiptir. Ön yüzünde hükümdarın portresi, arka yüzünde okçu figürü bulunan sikke serisi de Orlat yapılarının temsillerine yakındır.

Belirtmek gerekir ki tasvir edilen efsaneler bütünlüklerini yitirmiş ancak madeni paraların üzerindeki Yunanca harfler okunabilir durumdadır. Bu sikkelerdeki katafrakt tipi, Halçayan zırhlı savaşçı tasvirlerini andırmaktadır. Bu portrelerin ayırt edici özelliklerinden biri, erken Soğdya sikkelerinde tipik olan uzun bir bıyıktır. Soğdya sikkelerinin arka yüzündeki diğer ortak işaret, Halçayan kabartmaları ve Orlat levhalarında gösterilen yüksek yaka koruyuculu okçu tasviridir (Abdullaev, 1995a: Şek. 7, 8). Son olarak, Soğdya sikkelerinde tasvir edilen asimetrik yay biçimi, Orlat kompozisyonundaki yay formuna oldukça benzerdir.

Böylece, Soğdya'yı Kuzey Baktriya ile, yani Halçayan ile ilişkilendirerek, katafraktların -Orta Asya şövalyelerinin hareketini tespit edebiliriz. Amudarya-Oxus bölgesinin kıyısında bulunan hükümdar Tanlismaides'in madeni paralarının analizi, onu Soğdya (Orlat, Soğdya sikkeleri) ve Kuzey Baktriya (Halçayan) anıtlarına yansıyan aynı şövalye aristokrasisi dönemi ile ilişkilendirmenize izin verir. Birinci yüzyılın ilk yarısı için geçerli olan Tanlismaides sikkeleri kronolojik olarak güvenilir bir tarih vermektedir. (MÖ 2. yüzyıl - MÖ 1. yüzyıl)

Katafraktları etnik köken olarak, Strabon'a göre "Iaksartes'in diğer tarafındaki bölgeden hareket eden" ve Greko-Baktriya devletini devirenler arasında yer alan Saka kabileleriyle ilişkilendirmek mantıklıdır (Strabo, XI, VIII, 2; Bernard, 1987; Bernard, Abdullaev, 1997; Abdullaev, 2007).

Aşağı Syrdarya'daki Chirik-Rabat kültürü ile ilişkilendirilen, Chirik-Rabat arkeolojik sit alanında dairesel bir mezarda demir zırh levha parçalarının bulunması bu bağlamda dikkat çekicidir. Yapıda yapılan kazılarda MÖ 4. yüzyılın sonları veya 3. yüzyılın başlarına tarihlenen malzeme ele geçmiştir. (Tolstov, 1962: 148, Res. 82; Itina, 1992).

Bu kronolojik hesaplamaları takip ederseniz, Sakarauklar tarihsel olarak Yuezhi'den önce gelir ve bir anlamda Grek-Baktriya kültürünün "takipçileri" ve "mirasçılarıdır". Dalverzintepa'da kazı başkanlığı yapan Balyaeva, zırhlı yaka takan bir savaşçı ve koruyucu zırh içinde bir at başı tasvir eden duvar resimlerinin parçalarının Kuşan döneminden önceye ait olduğunu tespit etti (Balyaeva, 1978: 38). Çinli diplomat Zhang Qian'in, Guyshuy (Oxus-Amudarya) nehrinin kıyısında Yuezhi kalıntıları bulmasıyla, tutarlı bir hipotez olarak MÖ 129'u Yuezhi'lar için son tarih olarak kabul ediyoruz. O dönemde nehrin kuzeyine yerleşmişler ve güçleri nehrin sol kıyısına kadar uzanmıştır. Bu durumda, Ai Khanum adıyla bilinen şehrin yıkıldığı MÖ 145 tarihi düşünüldüğünde, Orta Asya tarihinde "Saka-Yuezhi dönemi" eldeki kanıtlarla M.Ö. 145 ile 129 yıl arasında sınırlandırılmıştır.

Büyük ölçüde eserlerdeki tasvirlerle dayanarak, göçebelerin Doğu'dan Batı'ya olan hareketini görmeye çalıştık. Tabii ki, sonuçlar varsayımsaldır ve daha fazla kanıt gerektirmektedir. İpek Yolu boyunca yürütülen sistematik arkeolojik araştırmaların, araştırmacılara anlaşmazlıkları çözmek için yeni materyaller sunacağı umulmaktadır. 🌸

Kaynakça

- Abdullaev K. (1992). K voprosu o voinstve Sredney Azii v ellinisticheskuyu epohu. Srednyaya Aziya i mirovaya tsivilizatsiya. Tezisy mezhdunarodnoy konferentsii. Tashkent.
- Abdullaev K. (1995a). Armor of Ancient Bactria. In the Land of the Griphon. Papers on Central Asian Archaeology in Antiquity. A. Invernizzi ed. Florence: 163-180.
- Abdullaev, K. (1995b). Nomadism in Central Asia. In the Land of the Griphon. Papers on Central Asian Archaeology in Antiquity. A. Invernizzi ed. Firenze: 151-161.
- Abdullaev, K. (2005). New Finds of Pre-Kushan and Early Kushan Plastic Art in Northern Bactria and the Halçayan Reliefs. Parthica. 6. 2004, Pisa-Roma: 27-46.
- Abdullaev, K. (2007). Nomad Migration in Central Asia. After Alexander Central Asia before Islam. Proceedings of the British Academy: 133, 73-98.
- Abdullaev, K., Annaev, T. (2001). Novy mogil'nik kushanskogo vremeni na yuge Gissarskogo hrebta. Drevnyaya i srednevekovaya kul'tura Surkhanda'i. Tashkent: 19-24.
- Abdullaev, K., Rtveladze E., Shishkina G. (1991). Culture and Art of Ancient Uzbekistan. Catalogue of Exhibition. Moscow.
- Artamonov, V. I. (1973). Sokrovishcha sakov. Amu-darinski klad. Altayskie kurgany. Minusinskie bronzy. Sibirskoe zoloto. Moskva, Iskustvo.
- Belyaeva, T. (1978). Zhiloy dom bogatogo gorozhanina. Dalverzintepe kushanski gorod na Yuge Uzbekistana. Tashkent: 33-37.
- Bernar P., Abdullaev K. (1997). Nomady na granitse Baktrii. K voprosu ob etnicheskoy identifikatsii. Rossiyskaya arheologiya. Issue 1. Moskva: 68-86.
- Bernard, P. (1980). Campagne des fouilles 1978 a Ai Khanoum Afganistan. Comptes Rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Paris.
- Bernard, P. (1985). Les Monnaies Hors Tresors. Question d'Histoire Greco-Bactrienne. Fouilles d'Ai Khanoum. IV, Memoirs de la Delegation Archeologique Francaise en Afghanistan. T.XXVIII. Paris.
- Bernard, P. (1987). Les nomads conquerants de l'Empire greco-bactrien. Reflexion sur leur identite ethnique et culturele. Comptes Rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Paris.
- Charbonneaux J., Martin, R., Villard, F. (1988). La Grecia ellenistica 350-330 A.C. Milano. Biblioteca Universale. Rizzoli
- Drevnosti Tadjikistana. (1985). Katalog vystavki. Pod redaktsiye E.V. Zeymalya. Dushanbe, "Donish".
- Ilyasov, J.Ya., Rusanov, D.V. (1997/1998). A Study on the Bone Plates from Orlat. Silk Road Art and Archaeology 5. Kamakura: 107-159.
- Itina, M. A. (1992). Rannie saki Priaral'ya [The early Sakas of the Aral sea region] : Stepnaya poloska Aziatskoi chasti SSSR v skifo-sarmatskoe vremya [Archaeology of the USSR. Steppes band of the Asian part of the USSR in the Scythian-Sarmatian time]. Moscow, Nauka: 31-46 (in Russ.)
- Kulture and Art of Ancient Uzbekistan. (1991). Exhibition catalogue. Editore-in-Chief: Abdullaev K., Rtveladze E.V. & Shishkina
- Li, Yusheng, (2020). The Preliminary Study of the Image on the Golden Plate Collected in Datong Museum. Humanities Research. Vol. 31. 109-125 (in Chinese).
- Litvinskiy, B.A. (2010). Khram Oksa. Tom 3. Moskva.
- Marshak, B. I., "Central Asian Metalwork in China," James C.Y.Watt et eds. China : Dawn of a Golden Age, 200-750AD, Yale University Press, 2004.
- Mitchiner, M. (1975a). Indo-Greek and Indo-Scythian Coinage. Vol. 4. London.
- Mitchiner, M. (1975b). Indo-Greek and Indo-Scythian Coinage. Vol. 5. London.
- Mitchiner, M. (1976). Indo-Greek and Indo-Scythian coinage. Vol. 6. London.
- Polosmak, N.V. (2010). My vypili Somu, my stali bessmertnymi. Nauka iz pervykh ruk, 3 (33) , Moskva: 50-59.
- Polosmak et al. Polosmak N.V., Bogdanov E.S., Tseveddorzh, D. (2011). Dvadtsati noinulinski kurgan. Novosibirsk.
- Pugachenkova, G. A. (1971). Skul'ptura Halçayana. Moskva.
- Pugachenkova, G. A. (1987). Obraz kanguytsa v sogdiyskom iskusstve. Iz hudozhestvennoy sokrovishnitsy Srednego Vostoka. Tashkent, 47-59.
- Pugachenkova, G. A. (1989). Drevnosti Miankalya. Tashkent, "Fan".
- Pugachenkova, G. A., Rtveladze E.V. Eds. (1978). Dal'verzintepe – kushanskiy gorod na yuge Uzbekistana. Tashkent.
- Rudenko, S.I. (1960). Kultura naseleniya Tsentralnogo Altaya v skifskoe vremya. Moskva- Leningrad.
- Rudenko, S.I. (1961). Kultura Hunnov i Noinulinskie kurgany. Moskva-Leningrad.
- Rudenko, S.I. (1962). Sibirskaya kollektsiya Petra I. Svod arheologicheskikh istochnikov.
- Steblin-Kamenskiy, I.M. (1981). Baktriyskiy yazyk. Osnovy iranskogo yazykoznaniya. Moskva, 314-345.
- Strabo Geography (1928). Volume V: Books 10-12. Translated by Horace Leonard Jones. Loeb Classical Library 211. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suleymanov, R. Iskhakov, M., Turebekov, M., Nefedov N. (1976). Raskopki na gorodische Er Kurgan. Arheologicheskie otkrytiya. Moskva: 535-536.
- Suleymanov, R., Isamiddinov, M., Turebekov, M., Nefedov N. (1977). Osnovnye itogi raskopok na Er Kurgane. Arheologicheskie otkrytiya. Moskva: 544-545.
- Syma Tsyang. Translated into Russian. (2002). Istoricheskie zapiski. Shi Tsyang. Tome VIII. Moskva .
- Tolstov, S.P. (1948). Drevniy Khorezm. Moskva.
- Tolstov, S.P. (1962). Po drevnim del'tam Oksa i Yaksarta. Moskva.
- Treasures of Ancient Bactria. (2002). Miho Museum.
- Treuer, K.V., Yakubovskiy, A.Yu., Voronets, M.E. (1947). Istoriya narodov Uzbekistana. Tom 2. Tashkent, Akademiya nauk Uzbekskoy Sovetskoy Sotsialisticheskoy respubliky.
- Wang Renxiang. (2012). Shan Zi Yue Shu: Ancient Belt hooks and Buckles. Shanghai: Shanghai Ancient Book Publishing House.